

nemcsak a két korszak kapcsolatába enged betekintést, de először vet számot az-
zal is, hogy a nemzeti irodalom fogalmai más és más értelmezést nyernek Toldy
Ferenc és Arany János szóhasználatában. Magam mindenesetre soha nem jutottam
volna a nemzeti irodalom fogalmait differenciáló koncepció birtokába, ha Barta e
tanulmánya rá nem irányítja figyelmemet a nemzeti irodalom e kétféle felfogásá-
nak előfeltevésekig menő különbségeire.

Utolsó kötetét Barta – a *Tetemre hívás* című Arany-vers első kéziratából köl-
csönözve – ezzel a szólással bocsátotta útjára: „Valeat, quantum valere potest”. A
mondás egészében úgy hangzik, hogy „Quando Res Non Valet Ut Ago, Valeat
Quantum Valere Potest” (ha a dolog nem ér annyit, amennyire én tartom, érjen,
amennyit tud). Nos, nem tudhatjuk pontosan, mire taksálta Barta saját műveit,
Imre László könyvét olvasva azonban megnyugodhatna: munkássága helytáll ön-
magáért, ő maga pedig, a könyvet letéve, nyugodtan foglalhatja helyet a *Tetemre
hívás* szerzőjének társaságában. (*Alföld Alapítvány*)

S. VARGA PÁL

Irodalomtörténet(-írás) antropológiai mintázattal

S. VARGA PÁL: AZ ÚJRASZÓTT HÁLÓ

Az elmúlt két évtized hazai irodalomtudományában időről időre megfogalmazód-
nak elméleti javaslatok, amelyek az antropológiához (pontosabban ennek „inter-
pretatív” válfajához, a kulturális antropológiához) fordulnak impulzusokért, sőt
iránymutatásért az irodalomtörténet-írás olyan módszertani dilemmáit megoldan-
dó, amelyekkel a szakma minden művelője elkerülhetetlenül szembesül. Nem igá-
zán meglepő módon különösen a 19. századi magyar irodalomtörténet kutatói szá-
mára tűnt-tűnik termékenynek ez az antropológiai orientáció, elméleti összefü-
gései ugyanakkor tárgytól és korszakoktól függetlenül fontos tanulságokkal ke-
csegtetnek, annak ellenére, hogy néhány ígéretes, ám igazán jelentős folytatás nél-
kül maradt kezdeményezéstől (pl. egy széles spektrumot felmutató, 2002-es mis-
kolci konferenciától, amelynek anyaga *Antropológia és irodalom* címmel 2003-ban
jelent meg Biczó Gábor és Kiss Noémi szerkesztésében) eltekintve nem igazán
került sor annak megvitatására, hogy miben is állnának a kulturális antropológia
igazi kihívásai az irodalomtörténet-írás számára. Jelen keretek között persze aligha
van mód kimerítő elemzésben részesíteni azokat a premisszákat, amelyek alátá-
masztásához a hazai irodalomtörténet-írás éppen a kulturális antropológiától köl-
csönöz legitimitást. S. Varga Pál alább tárgyalandó munkája, amelyet a szerző az
elmúlt, nagyjából másfél évtizedben készített rövidebb tanulmányaiból és előadá-
saiból, valamint inkább szakkritikai jellegű írásaiból állított össze, mindenesetre
már a címében is Clifford Geertz egyik, amúgy Max Weberre idéző szállóigéje előtt
szalutál („Az ember jelentések maga szötte hálójában függő állat”), és a kötet

előszavában ugyancsak Geertz *Sűrű leírás* című tanulmányának az antropológus feladatát definiálni hivatott, szintén sokat hivatkozott kijelentését kölcsönvéve határozza meg az irodalomtörténész „alapvető hivatását”, amely „nem az, hogy legmélyebb kérdéseinkre válaszoljon, hanem az, hogy hozzáférhetővé tegye számunkra azokat a válaszokat, amelyeket más emberek [...] adtak ezekre a kérdésekre”. Ez vonzó és bizonyos értelemben felszabadítóként is értelmezhető program, amelynek relevanciáját az sem kezdheti ki igazán, hogy a „saját” kérdéseknek a „másokétól” való szigorú különválasztása voltaképpen egyáltalán nem annyira magától értetődően adott opció. Kevesen vitatnák persze az olyan irodalomtörténeti eszköz hasznát, amelynek segítségével ki lehetne szűrni azokat a sokat kárhozottat (ahistorikussággal, naiv aktualizálással fenyegető), önkényes értelmezői gesztusokat, amelyek időnként inkább korlátot, mint hidat jelentenek a jelen és a tőle eltávolodott történeti múlt közötti közlekedés számára. Másfelől azonban bizonyos óvatosságra int a Geertz-féle program (hazai) irodalomtörténeti applikációinak azon sajátossága, hogy ebből gyakran valamiféle „elsődleges” kontextus autoritásának rehabilitációját olvasták ki, legalább annyi, ha nem több módszertani vagy technikai problémát előállítva, mint amennyit elhárítani véltek. Csak két példát említve: ezek közé tartozhat azoknak a tisztázatlan előfeltevéseknek a kérdése, amelyek lehetővé tennék a kontextusok közötti hierarchiák felállítását (és egyáltalán a kontextusok szigorú elkülönítését), valamint az eseményeknek vagy cselekvéseknek a történeti következményektől való elszigetelése révén végrehajtott absztrakció mibenléte, amely adott esetben egyenesen a cselekvés és intenció közötti, valójában ahistorikus egyenlőségtétel veszélyének teszi ki magát (illusztrációul szolgáljon itt Takáts József egy tanulmánya, aki a kulturális antropológiában azon „módszertani erőfeszítései” számára lelt támogatást, „hogy elvágja[m] a vizsgált múltbeli szövegeket vagy cselekvéseket a »következményektől«, »jövőjüktől«, pontosabban attól, amit a későbbi értelmezők annak szoktak tekinteni.” – Takáts József: *Az irodalomtörténet-írással kapcsolatos meggyőződéseimről*, ItK, 2003/6, 732.).

S. Varga Pál munkája többek közt azért kínál kitüntetett alkalmat a fent említett módszertani orientáció tesztelésére, mert a szerző – ellentétben olykor hasonló programot megfogalmazó pályatársaival – már korábbi munkáiban (pl. „...*Az ember véges állat...*” című, Herdert és Kölcseyt tárgyaló 1998-as értekezésében) is komoly figyelemben részesítette az antropológiai diskurzus filozófiai előtörténetét, és így kellő reflektáltsággal képes kezelni a Geertz-idézetben összegzett munkahipotézist. Így nem feledkezik meg pl. arról, hogy „a történész *maga is részese* társadalmi és emlékezetközösség(ek)nek”. Számára valójában nem is Geertznél kezdődik a (kulturális) antropológia, hanem a 18. század végének filozófiai diskurzusában, amelynek – éppen az „elsődleges” kontextus princípiumát alkalmazva – valóban kézenfekvő legalább annyira kitüntetett szerepet tulajdonítani a 18–19. századi irodalomtörténet kutatásában, mint a bali kakasviadalokról vagy a marokkói berber tulajdonfelfogásokról a 20. század közepén beszerzett információknak. S. Varga irodalomtörténeti előfeltevéseiről ebben a kötetben talán a Horváth János *Fejlődéstörténetéről* írott dolgozat tanúskodik a legnyíltabban. Itt a Horváth művét meghatározó alapmintát egyfelől a többek közt Georg Gottfried Gervinusnál megfigyelhető, 19. századi eredetű célelvű módszertanhoz közelíti (Horváthnál való-

ban kulcsfontosságú jelentősége van annak, hogy a fejlődéstörténeti narratíva csúcspontját a történetírás jelenét megelőző, vagyis utolsó előtti korszak alkotja, azaz annak a tendenciának, hogy az egy már lezárult fejlődést mutasson be, ami mintegy arra kényszeríti, hogy „a cél beteljesítése utáni időszakot hanyatlásnak minősítse”), ám ezt követően meggyőzően érvel amellett, hogy Horváthnál ez a teleologikus mintázat valójában beleütközik egy hatástörténeti, dialogikus, hermeneutikus irányultságú elemzési princípiumba. Pontosán emiatt képez alternatívát az olyan történetírói stratégiák számára, amelyek „a múltnak a jelentől való elszakításával, elszigetelésével” járnak – S. Varga tanulmányai minden lehetséges ponton jelzik is azokat a jóval a tárgyalt korszakon túlra mutató hatástörténeti (olykor nem is kifejezetten irodalomtörténeti) összefüggéseket, amelyek az ilyesfajta izoláció lehetetlenségéről tanúskodnak, sőt, mint az alább talán látható lesz, az írások egy jelentős része egyenesen egy olyan történeti fordulat különböző összetevőit igyekszik megvilágítani, amely sok tekintetben éppen a megismerés objektíválhatóságáról rendelkezésre álló feltevésektől kényszerült búcsút venni.

A kötet tanulmányainak közös alapfeltevését az előszó abban jelöli ki, hogy a romantika (vagy, tágabban fogalmazva, „a felvilágosodás utáni magyar irodalom”) olyasfajta reakciónak tekintendő a felvilágosodásra, amely kénytelen volt újraszöni azoknak a kulturális és szemantikai „mintázatoknak” a rendszerét, melyeket a felvilágosodás szakított szét és tett ennél fogva alkalmatlanná arra, hogy a kor embere rajtuk keresztül jelentéshez juttassa az őt körülvevő világot. Az új kulturális szövedék persze nem áll objektív formában a kutató tekintet rendelkezésére, ez a körülmény pedig a különböző „konstruktivizmusok” helyett (melyek önmegalapozási gyengeségeit, így a reális és fiktív dimenziók közötti implicit különbségtétel nehezen elkerülhető objektivációs kényszerét S. Varga pontosan észleli) inkább valamiféle fenomenológiai megközelítést tesz szükségessé. Ez jelentős szerepet játszott már a szerző első, a 19. század második felének magyar líráját tárgyaló kötetében is (*A gondviselésbittől a vitalizmusig*, 1994), és – elég pl. az etnometodológiára gondolni – az antropológia szemléletmódjával sem áll kizárólagos ellentétben. Ezt a módszertani kombinációt a legreflektáltabb formában a kötet első tanulmánya teszi próbára, amely egy fenomenológiai nemzetfogalom lehetőségét gondolja végig, a már Edmund Husserl *A nemzeti költészet csarnokai* című nagyszabású munkájában (2005) is fontos szerephez juttatott „Heimwelt”-fogalmát a középpontba állítva. Ez egyfajta értelem-teli, közösséget létrehozó, illetve közösség által fenntartott világ, amely egyfelől megmenti az egyéni lét végességét az értelemnélküliségtől, másrészt – nem adatok vagy dolgok, hanem az ezeknek tulajdonított, ismétlődő tapasztalatokon keresztül megszilárdított értelmek révén – szavatolja az egyén társadalmi boldogulását. Ezek az értelemvilágok természetesen kiterjednek az időbeliség, sőt a történetiség dimenziójára is: ezt hivatott alátámasztani a Mohács 19. század eleji „emlékezethelyé” válását tárgyaló esettanulmány, illetve az azt tulajdonképpen bevezető, a kollektív emlékezet fogalmának szentelt fejezet is. Másfelől ez a fenomenológiai alapozású elképzelés határozza és magyarázza is meg a saját-idegen relációk kitüntetett szerepét a kulturális „hálók” szövedékében: ezt az összefüggést egy az imagológia kérdésfeltevését a *Zalán futásától* Jókaiig ismert 19. századi példákra alkalmazó tanulmány, valamint egy a valaha

nagy reményekkel indult „interkulturális germanisztikát” prezentáló német tanulmánygyűjteményről írott hosszabb, a kötetből mindazonáltal kompozicionálisan és műfajilag kissé kilógó ismertetés járja körül. Fontos, hogy a társadalmi valóság felépítését meghatározó „honi” és idegen értelemvilágok létrehozásában természetesen kitüntetett szerep jut (és ez különösen igaz a könyvben tárgyalt időszakra) az irodalomnak is – amely innen nézve nem (sem) korlátozható valamiféle „fikció” státuszára. Ezért következetesnek mondható, hogy a kötet tanulmányainak többsége az ilyen értelemvilágok rekonstrukciója során nem tesz ontológiai különbséget az értekező vagy filozófiai és szépirodalmi szövegek hozzájárulása között. Érdekes, és a történeti és elméleti megközelítés termékeny összjátékáról tanúskodó sajátossága az említett kötetnyitó és néhány későbbi tanulmánynak is, hogy a husserli kategória nyomán kifejtett elképzelés voltaképpen a tárgyalt történeti anyagban is visszaköszön vagy kiolvasható abból, elsősorban Kölcseynél (*Nemzeti hagyományok*) és Aranynál (pl. az „eposzi hitel” koncepciójában). Akár még az is megkockáztatható, hogy Kölcsey és Arany nemcsak tematikus értelemben tekinthetők a kötet központi hőseinek, hanem az egyes tanulmányokban bemutatott vizsgálódások elméleti autoritásai között is fel-felbukkannak, az antropológia és a fenomenológia oldalán.

A nemzetfogalom szövevényes 18–19. századi alakulástörténetének központi mozzanatait két fejezet mutatja be. Az egyik a népi kultúrának az egységes nemzeti mintázat létrejöttéhez elengedhetetlen „akkulturációjára” vonatkozó programokat, pontosabban ezek két ellentétes stratégiáját veti össze, amelyek ugyanúgy a („magas” és a romantikát megelőzően tulajdonképpen az előbbi perspektívájából „idegenként” észlelt „népi”) kultúra vertikális tagozódásából indultak ki, de ellentétes pólusokat tekintettek irányadónak ezek egyesítése szempontjából (Toldy Ferenc az előbbit, Arany az utóbbit). Az alapvető különbség a két program között voltaképpen eltérő nyelvszemléletekre vezethető vissza, és ezt az összefüggést járja körül a nyelvnek a 18–19. század fordulóján tulajdonképpen egymással versengő nemzetfogalmakban betöltött szerepét vizsgáló tanulmány, amely arra is emlékeztet, hogy mennyire félrevezető itt egyenes irányú alakulás- vagy fejlődéstörténetet feltételezni. Itt arra a feszültségre kerül a hangsúly, amely az államalkotó potenciál felől meghatározott, „eredetközösségi” karakterű nemzettudat nyelvfelfogása és a nyelvi-kulturális alapú nemzetfelfogás között rajzolódik ki, és amely hosszú időre meghatározta a magyar államiság történeti alakulását is. Ez a feszültség voltaképpen egy instrumentális és egy kulturális nyelvfelfogás ellentéte – ez utóbbi volna az a döntő, új elem, amely a romantikában újraszótt „mintázatokat” meghatározza, és amelynek legnagyobb hatástörténeti jelentőséggel bíró forrását S. Varga Herderben azonosítja, aki ebben az összefüggésben sorakozik fel az egész kötet legfontosabb szereplői közé. (Talán nem teljesen érdektelen itt egy utalás erejéig az utóbbi két évtized talán kissé váratlan németországi Herder-reneszánszára irányítani az olvasó figyelmét, amely – úgy tűnik – Magyarországra is begyűrűzött, ráadásul – mint azt S. Varga vonatkozó tanulmányai mellett mindenekelőtt Hárs Endre 2012-ben megjelent *Herder tudománya* című kötete tanúsíthatja – egészen sokrétű megközelítéseket kitermelve). Hogy a modern nemzetfogalom operacionálizálhatóságának törekeny, olykor egymásnak ellentmondó feltételrendszerei milyen tartós kihívást jelentettek (jelentenek?) a magyar kultúratudományok önle-

írása számára, arról a kötet egy jóval későbbi pontján a fentebb már idézett, Horváth Jánosról írott tanulmány szolgál újabb adalékkal, amely meggyőzően mutatja ki a Horváth koncepciójában feltárulkozó nemzetfogalom belső feszültségét (pontosabban a koncepció képtelenségét arra, hogy két, eltérő funkciót betöltő nemzetfogalma között különbséget tegyen).

A 18. és 19. század fordulóján tétélezett „kulturantropológiai fordulatot” a kötet néhány tanulmánya inkább eszmetörténeti aspektusból járja körül, Kantot (illetve a korabeli Kant-recepciót) és Kölcseyt állítva e vizsgálódások centrumába. S. Varga itt voltaképpen két, ha nem is párhuzamos, de egymással szoros összefüggésben láttatott gondolkodástörténeti ívet vázol fel, amelyek egyaránt Kant filozófiájából indulnak ki. A kötet legrészletesebben kidolgozott tanulmányában, amely a tárgyalt időszak vallásbölcseleti diskurzusának néhány aspektusát elemzi, Kant vallásfelfogása szolgál azon kiindulópontként, melyhez – mint egyfajta racionális megalapozású teológiához – képest kirajzolódnak a vallási tapasztalat olyan elgondolásának pozíciói (Fichténél és Herdernél), amelyek elsősorban a vallásfilozófia antropológiai feltevésein teszik – a tanulmánykötet kontextusában legalábbis – igazán látványossá a fordulatot: azt, hogy a Kantot követő gondolkodóknál egy a Kantétól eltérő antropológia körvonalai sejlének fel. A másik ív a magyarországi, kissé féloldalsnak mutató Kant-recepció nyomvonalán rajzolódik ki. A századforduló magyar Kant-vitájához fűzött alapos és informatív kommentárok (amelyekhez képest itt érdekes módon kevesebb hangsúlyt kap a Herder-recepció kérdése) Kölcsey felé és persze Kölcsey filozófiai tájékozódásának meglehetősen szövevényes (és, mint S. Varga érvel, Szauder József egykori, alapvető eredményeinek újragondolását igénylő) problémája felé nyitnak utat. Kissé leegyszerűsítve úgy lehetne összegezni az idevonatkozó eredményeket, hogy Kölcsey, képtelen lévén feldolgozni azt a felismerését, hogy Kant transzcendentális ismeretelmélete valójában „a racionális teológia lerombolása felé visz”, voltaképpen (függetlenül a Herder-ismeretének elmélyültségére vonatkozó kérdéstől) Herder közelébe kerülve már az antropológiai fordulat valamiféle tanújának tekintendő: „úgy ítéli meg, hogy a tudás eredendően nem az ész reflexiójában, hanem az érzelem közvetlenségében van megalapozva; az pedig már Herder felé mutat, hogy e tudást nem az egyénhez köti, hanem a közösségi hagyományozás közegében helyezi el”.

A kötet harmadik tematikus súlypontját a 19. századi magyar költészettörténet alkotja: az idevonatkoztatható tanulmányok persze töredékes, ám mégis koherens ívet vázolnak fel Kölcseytől Vörösmartyn, Petőfin, Aranyon át Vajdáig és a *Koszoru* című folyóirat lírafelfogásáig, mely utóbbi két paradigmáját Reviczky és Palágyi Menyhért kritikai írásai hivatottak szemléltetni. Noha ezek a dolgozatok egymástól olykor látszólag igencsak távol eső kérdésfeltevésekre koncentrálnak a koraromantikus mítoszfelfogás magyarországi hatástörténetétől Petőfi szerepfelfogásának változataiig, voltaképpen azt a kétféle akkulturációs mintázatról kifejtett tézist használják valamiféle hol rejtettebben, hol nyíltabban megmutatózó vezérfonalként, amelyet a korábban említett tanulmány elsősorban a 19. századi nemzetfogalmak összefüggésében vázolt fel. A kötet első Vörösmarty-tanulmánya a koraromantikus mitológia-felfogásban rejlő poétikai kihívások következményeit (az egyetemes és a nemzeti mitologizáció feszültségét, illetve „az egzisztenciális tapasztalat

nyelvi kifejezhetőségének határaiba” való ütközését) és az ezekre adott (a mitológia-teremtés későromantikus lerombolását is magában foglaló) válaszok diszkurzív játékterét mutatja be, a második pedig – visszakanyarodva a kollektív identitásmin-tázatok alapvető törésvonalának (egyetemes/nemzeti) problémájához – a *Gondolatok a könyvtárban* értelmezéstörténetének egy neuralgikus pontját veszi szem-ügyre. S. Varga javaslata (mely szerint a költemény megértésének helyes horizont-ját egy olyan kontextus rekonstrukciója révén lehet visszanyerni, amelynek közép-pontjában Kölcsey *Parainesise* áll) arra céloz, hogy a *Gondolatok...* 20. századi értelmezéseiben Babitstól Szegedy-Maszák Mihályig éppen eme diszkurzív kör-nyezet elhalványulása okán mutatkozik „következetlennek” a vers híres zárata. Az aligha vitathatatlan megoldást annak felismerése hozhatná közelebb, hogy Vö-rösmarty itt Kölcsey „antropológiai fordulathoz” igazodva az „ujabb kor Bába-létől” visszalépve a nemzetben ismeri fel az ember számára adódó legátfogóbb ér-telmi világot. Legyen mégoly meggyőző is ez az értelmezési javaslat, a kötet líra-történeti tanulmányai azt a (hazai romantikakutatásban nem ritka) benyomást kel-tik, hogy Vörösmarty valamiképpen ellenáll a felvázolt történeti narratívának: a ro-mantika bizonyos fogalmait talán egyedül őrá lehetne igazán sikeresen alkalmazni a magyar költészetben, más elképzelések keretei között viszont inkább meg-akasztani látszik annak alakulástörténetét. Az itt tárgyalt kötetben mintha az he-lyezné ebbe a különös pozícióba, hogy nem illeszthető be abba az akkulturációs mintába, amelyben a népi kultúra lesz a domináns pólus. Éppen ez az, ami miatt beleütközik az egyetemes és nemzeti, egyéni és kollektív mitologizáció ellent-mondásaiba, és ami miatt (ellentétben Petőfivel) egy olyan „kulturális törekvés” foglya marad, amely továbbra is „rétegspecifikus műveltségi kompetenciákat is előfeltételez a közös anyanyelv és hasonló, általánosan adott kompetenciák mel-lett”. Messzire vezet, itt még csak nem is érinthető kérdés lenne, hogy ezzel nem egyszerűsödik-e – amint az oly sokszor megtörtént – túlságosan „népivé” és nem szigetelődik-e el – szintén nem ismeretlen módon – a romantika európai fogalma-itól a kor magyar költészetének meghatározó arculata. Másfelől nagyon érdekes Kölcsey (bár nyilván inkább a teoretikus, mint a lírikus Kölcsey) ebben az össze-függésben is kitüntetett jelentőségűnek bizonyuló pozíciója az itt kirajzolódó nar-ratívában, hiszen még a kissé vázlatos, de kitűnő Petőfi-fejezet is Kölcseytől rugaszkodik el (különös módon egyébként azt követően, hogy bevezetésképpen elhatárolta magát Paul de Man romantikafogalmától). Petőfi szerepfelfogásának kérdésköre itt a lírai szubjektivitás, az „egyedi világtapasztalat” és a „természetes” költői nyelv” eszméje közötti relációk alakulásának nyomon követésére teremt alkalmat. E fejezet nem elhanyagolható erénye, hogy a szerző itt fontos szerepet szán egy konkrét és valóban meggyőző szövegértelmezésnek, melynek az *Itt van az ősz, itt van újra...* a tárgya – egy ideje ugyanis (természetesen fontos kivéte-lektől, pl. Eisemann György S. Varga által is több helyen felhasznált, valamint egy külön kritikában is tárgyalt munkáitól eltekintve) az ilyen, szövegközeli elemzés-kísérletekre mintha kevesebb figyelmet vagy erőfeszítést fordítának a 19. száza-di magyar költészet kutatásának mérvadó teljesítményei.

lését nyújtja. Két, inkább történeti perspektívájúnak mondható tanulmányt (az egyik a már többször említett dolgozat Horváth János *Fejlődéstörténetéről*, a másik Barta János Arany-képével foglalkozik – ez utóbbiban kerül sor, egyszerre implicit és deklarált módon is, az S. Varga saját munkáit meghatározó tudomány- és hatás-történeti összefüggések megjelenítésére) öt szakkritikai jellegű írás követ, amely a közelmúlt és a jelen szakirodalmi teljesítményeit szemléli, oly módon, hogy több ponton kiegészíti az irodalmi vagy eszmetörténeti tanulmányblokk központi érveit is. Így pl. a Csetri Lajos válogatott tanulmányainak 2007-es kiadásáról írott kritika többek között alkalmat kínál az esztétikai autonómia kérdéskörének az antropológiai fordulat kontextusában való elhelyezésére (tulajdonképpen: Kant, vagy legalábbis egy bizonyos Kant-értelmezési tradíció és a koraromantikus filozófiák szembesítésére). Innen nézve lesz jelentősége annak, hogy Csetri nem „tartja »vív-mány«-nak az irodalom esztétikai autonómiáját; az irodalom ugyanis ezáltal végleg megszűnik a társadalmi ember alakításának közegeként [vagyis, tulajdonképpen: az antropológia közegeként? – K. Sz. Z.] működni.” Ugyanezen kritika zárómondata pedig majdhogynem a saját irodalomtörténeti célkitűzések egyfajta önleírását is megadja („Nem a jelent kereste vissza a múltban, hanem annak az európai kulturális univerzumnak a nyomait próbálta a mai értelem fénytörésében láttatni, amelyről valaha valamiért kénytelenek voltunk lemondani.”). Rohonyi Zoltán tanulmánykötete („*Úgy állj meg itt*, pusztán”, 1996) nyilvánvalóan a Kant-recepcióról, illetve a „posztkantianus tapasztalati helyzetről” alkotott, S. Vargától sokban eltérő elképzelésnek, Bíró Ferenc 2003-as Katona-monográfiája a felvilágosodás/romantika korszakküszöb egyes aspektusainak, Eisemann György megintcsak egészen más szemléletű líratörténeti munkája (*A későromantikus magyar líra*, 2010) pedig a romantikus költészet utótörténetének megvitatására teremt alkalmat.

Nemcsak abban áll azonban az értéke ezeknek a kritikai írásoknak, hogy újabb perspektívákkal egészítik ki a kötet központi kérdésfeltevését, hanem magának az irodalomtudományos szakkritikának egy megnyerő karakterű, termékeny megvalósulásáról is tanúskodnak. Alapos, nagy tudásanyagot mozgósító, a tárgyalt munka érv- és eszközkészletének, rejtett vagy explicitté tett előfeltevéseinek rekonstrukcióját sem megspóroló, érdemi hozzászólásokat nyújtanak jelentős teljesítményekhez: *Az ember tragédiája* Kerényi Ferenc-féle „szinoptikus kritikai kiadásáról” (2005) írott bíráló pl. a filológia alapvető elméleti és gyakorlati kérdéseit taglalva olyan, egy-egy szöveghelyet érintő mikroelemzésekbe bocsátkozik, amelyek mintegy szemléltetik is a módszertani vita szövegértelmezési-hermeneutikai tétjeit. Többnyire (talán Eisemann könyve esetében kicsit kevésbé) előzékenyen és nyitottan, mondhatni kooperatívan fordulnak a bírált munkák célkitűzései és alapvető tétjei felé, ugyanakkor rendre elhelyezik, adott esetben a szigorúbb ítéletalkotástól sem visszariadva, a lényegre érintő kritikai hangsúlyokat is. Egyszerre tesznek tanúbizonyságot arról, hogy a történeti megértés kihívásai eljuttathatók a közösség tehető tudományos feladatok megtalálásáig, és arról, hogy a saját koncepció csakis az alternatívákkal folytatott kritikai párbeszéd révén képes mérlegre tenni önnön következetességét. S. Varga Pál tanulmánykötete egy következetesen felépített koncepció szuverenitásáról győzi meg olvasóját. (*Ráció*)